

УДК 341.09

**ЗИГМУНТ ЦИБІХОВСЬКИЙ – ПЕРШИЙ ЗАВДУВАЧ КАФЕДРИ
ПРАВА НАРОДІВ ТА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА У
ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ**

Ігор Земан

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-41-99
e-mail: izeman@ukr.net*

Розглянуто особливості створення та діяльності кафедри права народів під керівництвом проф. З. Цибіховського. Основну увагу зосереджено на міжнародно-правових поглядах вченого під час діяльності у Львівському університеті.

Ключові слова: Зігмунт Цибіховський, кафедра права народів, наука міжнародного права, міжнародне воєнне право, міжнародне приватне право.

Факультет міжнародних відносин Львівського університету відсвяткував 2012 р. свій невеликий, але пам'ятний ювілей – 20-тиріччя з дати заснування. Попри те, що факультет вважають одним з наймолодших в університеті, окремі його кафедри мають досить довгу історію. Передусім мова йде про кафедру міжнародного права, історія діяльності якої триває понад століття.

Ще 24 липня 1909 р. спеціальна колегія професорів юридичного факультету подала в міністерство освіти та культури Австро-Угорщини клопотання про створення на юридичному факультеті Львівського університету надзвичайної кафедри (професури) права народів та міжнародного приватного права. У наказі від 10 жовтня 1910 р. міністерство схвалило ідею створення такої кафедри, аргументуючи це нагальною потребою часу. Наступним розпорядженням від 1 жовтня 1911 р. міністерство освіти та культури повідомило юридичний факультет Львівського університету про виділення коштів на створення зазначеної кафедри [1, арк. 3].

Поряд з цим 21 червня 1911 р. на засіданні спеціально скликаної колегії професорів юридичного факультету Львівського університету проф. А. Балазітс та проф. Г. Рошковський запропонували кандидатуру приват-доцента права народів та міжнародного приватного права університету Фрайбурга в Швейцарії доктора Зігмунта Цибіховського (1879–1946) на посаду завідувача кафедри права народів [1, арк. 3].

Деканат юридичного факультету спеціальним декретом від 17 січня 1912 р. призначив З. Цибіховського на посаду надзвичайного професора права народів та міжнародного приватного права. З цієї дати бере свій офіційний початок очолювана ним кафедра [1, арк. 25].

Зазначимо, що ще на початку ХХ ст. поняття «кафедра» в сучасному розумінні слова в університеті не було. Кафедру ототожнювали з професором, який вів той чи інший предмет [6, с. 224]. Так, професор права народів Г. Рошковський очолював протягом 1878–1915 рр. так звану об'єднану кафедру філософії права і міжнародного права [18, с. 203]. А от вже З. Цибіховського було призначено завідувачем надзвичайної кафедри права народів та міжнародного приватного права. Крім того, як уже було зазначено, міністерство освіти та культури Австро-Угорщини спеціально виділило кошти з бюджету на її утримання.

Проф. З. Цибіховський активно приступив до науково-викладацької роботи. Вчений 1912 р. опублікував свою першу у Львові статтю під назвою «Наука міжнародного приватного права». Цю статтю опубліковано на основі підготовлених матеріалів до урочистої лекції, проведеної проф. З. Цибіховським з нагоди його призначення на посаду надзвичайного професора права народів та міжнародного приватного права [7].

Львівський професор викладав кілька дисциплін на міжнародно-правову тематику. Протягом 1913–1917 навчальних років проф. З. Цибіховський викладав такі предмети: загальне міжнародне процесуальне право; суб'єкти міжнародного права; семінар з міжнародного права (1913) [2]; міжнародне приватне право (цивільне, торгове, вексельне); міжнародне право цивільного процесу; міжнародне кримінальне право; семінар з міжнародного права (1914/15); право народів (1917) [3].

Проф. З. Цибіховський видав монографію під назвою «Міжнародне воєнне право» 1914 р. У передмові до монографії автор зазначив, що у вітчизняній літературі до цього часу ще не було книги на цю тему [8, с. IV]. Робота вченого складалася зі вступу та основної частини, яка містила всього 12 підрозділів. У вступній частині автор провів філософсько-правове осмислення суті війни та факторів, які спричиняють її розгортання. Вчений писав, що джерелом війни є людська природа. За словами З. Цибіховського, людина створена для того, щоб боротися. Людське буття є суцільною боротьбою, що виражає природне прагнення людини до виживання. Можуть змінюватися форми боротьби, можуть зникнути певні її частини, але сама боротьба не може закінчитись, поки існує життя, бо з її завершенням мало б завершитись і життя, а загальний мир став би загальною смертю [8, с. 4].

В основній частині роботи вчений зупинився насамперед на визначенні поняття міжнародного воєнного права. Потім автор перейшов до питання пов'язаного з міжнародно-правовим регулюванням повстання. Зігмунт Цибіховський писав, що ні національне право, ні міжнародне право не містить норм, що чітко регулюють це питання [8, с. 11]. Автор дослідив також проблему визнання в міжнародному праві. Львівський професор писав, що між невизнаними народами та державами можуть бути укладені міжнародні договори, які містять норми, за якими на сторони поширюється дія міжнародного гуманітарного права. Така ідея знайшла своє правове закріплення майже через півстоліття в Другому Додатковому Протоколі до Женевської

конвенції про захист жертв міжнародних збройних конфліктів, за яким особа повинна бути захищеною і у випадку конфлікту, що має міжнародний характер [5].

Також З. Цибіховський порушив у своїй монографії питання торгових відносин під час війни. Вчений зазначав, що принцип залишається наступним – війна скасовує торговельний договір [8, с. 29, 30]. Науковець також дослідив діяльність Товариства Червоного Хреста. Це товариство, за словами вченого, не може діяти з власної ініціативи. Воююча держава, що є відповідальною за нього, повинна повідомити назву товариства противнику перед фактичним початком діяльності його персоналу [8, с. 60]. На завершення своєї праці, З. Цибіховський помістив підрозділ присвячений правилам завершення війни та особливостям укладення мирного договору.

У науковій діяльності професора З. Цибіховського можна простежити постійне прагнення до розширення кола досліджень. У літньому семестрі 1915/16 навчального року вчений читав курси: міжнародне приватне право (цивільне, торгове, вексельне); міжнародне право цивільного процесу. Також додатково проводив заняття на семінарі з міжнародного права [3]. Незважаючи на такий щільний графік, З. Цибіховський опублікував у цьому ж році перший в історії Львівського університету підручник з міжнародного публічного права «Право народів. Система міжнародного права» обсягом 415 сторінок. Як писав згодом Л. Ерліх, «аж до початку Першої світової війни жоден польський вчений не зміг видати підручника, який би відображав науку міжнародного права в цілому. До цього часу викладачі та студенти користувалися перекладами. У Львівському університеті використовували перекладений під керівництвом Г. Рошковського підручник Л. Ноймана з міжнародного права» [17, с. 17]. Зігмунду Цибіховському вдалося це зробити, і тому публікація такої праці є одним з його найбільших досліджень під час діяльності у Львівському університеті.

У передмові до «Системи міжнародного права» автор зазначив, що застосування права народів на практиці значно поступається внутрішньо-національному праву. У праві народів існують поняття, в яких одне заперечує інше, визнаються принципи, частина з яких стає ареною людської сваволі, а інша спрямована на припинення тієї сваволі. Автор відстоював позицію, що право народів не може бути таким, як внутрішньо національне, бо об'єднання держав не має державної структури. Однак вчений зазначив, що незважаючи на такі недоліки, право народів продовжує існувати протягом тисячоліть. Наука національного права стоїть так високо, що ніхто без надзвичайних здібностей не зможе прибавити їй здобутків, а буде тільки перефразувати чи повторювати думки інших, збільшуючи кількість нічого не вартих публікацій, у той час як у науці права народів кожен, хто має бажання, може займатися опрацюванням певної частини величезного за обсягом матеріалу і здобувати чесні та справедливі заслуги. Автор також пояснив своє бажання написати книгу про систему міжнародного права через схвальні відгуки на його монографію про право війни [9, с. III, IV].

В основній частині роботи вчений зупинився на суті поняття держави, зв'язку між державами, питаннях постійного нейтралітету та визнання. Львівський вчений висловлював думку, що визнання є лише фактом прийняття в сімю народів. Воно може відбуватися у формі відкритої заяви або мовчазним шляхом, наприклад, укладаючи договір про торгівлю. Проф. З. Цибіховський розглянув суть предмета міжнародного права, подав визначення державної території та обґрунтував особливості набуття та втрати території [9, с. 144].

Окремий підрозділ книги присвячено міжнародному приватному праву. Автор підкреслював, що ні в кого не виникає сумнівів у тому, що національне право зобов'язує громадян у межах своєї території. Однак якщо ці громадяни потрапляють за кордон, то виникало питання, якому законодавству вони підпорядковуються. Для вирішення цієї проблеми, на думку З. Цибіховського, саме і покликано міжнародне приватне право. Вчений розумів під міжнародним приватним правом науку про збіг колізій, науку про місцеві межі правових норм, яка регулює взаємовідносини індивідів, встановлюючи, право якої держави слід застосовувати [9, с. 200].

У книзі є також розділ, присвячений міжнародному гуманітарному праву. Цей матеріал можна посуті вважати скороченим поданням основних положень раніше опублікованої монографії вченого про право війни. Автор наголошував на великому значенні вивчення норм Женевської конвенції 1906 р., яка є доповненим та розширеним виданням Женевської конвенції 1864 р. На думку вченого, кожен військовослужбовець повинен бути ознайомлений зі змістом конвенції [9, с. 377]. Розділ, присвячений праву війни, був завершальним у підручнику автора.

Публікація підручника з міжнародного права сприяла зростанню інтересу до навчального курсу загалом. Так у 1916/17 навчальному році проф. З. Цибіховський викладав предмет «Право народів» уже 4 години в тиждень. Крім того, професор читав предмет «Про Гаазькі конференції» 1 годину в тиждень [4].

Практично в той же час, що й підручник з права народів, проф. З. Цибіховський опублікував у періодичному виданні «Книга пам'яті на честь Болеслава Орzechовіча» статтю під назвою «Про поняття та джерела права народів». Цю статтю автор розділив на два основні розділи – «Поняття права народів» та «Джерела права народів». У понятті права народів З. Цибіховський виділяв три складові – поняття держави, поняття права та їхній взаємозв'язок. Автор проводив дуже хорошу та просту дефініцію терміна «держава», під яким розумів територію, заселену людьми, що знаходиться під керівництвом влади. Автор наголошував, що народ має володіти постійною територією та проводити там владу [10, с. 190].

Крім того, автор порушив у своїй статті проблему міжнародної правосуб'єктності індивіда. Вчений зазначав, що міжнародні договори мають пряме відношення до індивідів. Зігмунт Цибіховський писав, що якщо держава вимагає виконання від індивіда певних обов'язків, то й індивід може зі свого боку вимагати цього самого від держави. Отож фізична особа мала б володіти

правом на укладення договорів з державою. Схожу думку висловлював також професор політичного права Львівського університету С. Старжинський у праці під назвою «Право та індивід» [10, с. 198].

У своїй статті З. Цибіховський дослідив також питання співвідношення права народів та міжнародного приватного права. Вчений писав, що міжнародне приватне право не є за своєю суттю ні приватним, ні публічним, а окремим розділом права. Його теперішня назва є хибною, проте мусить існувати через відсутність кращої [10, с. 200].

Львівський професор, як і більшість юристів-міжнародників його часу, був представником доктрини позитивізму. У своїй праці З. Цибіховський наголошував, що основними джерелами права народів виступають договір та звичай. Автор обмірковував проблему проведення загальної кодифікації права народів та зауважував, що її неможливо здійснити на даному етапі через велику кількість протиріч у міжнародних відносинах. Завершуючи свою статтю, автор зауважив, що основна проблема сучасного права народів полягає у відсутності чітко організованої системи міжнародної співпраці держав.

Проф. З. Цибіховський очолював кафедру та здійснював викладацьку діяльність у Львівському університеті до 1919 р. Після цього вчений перейшов до Варшавського університету. В листі до деканату юридичного факультету Львівського університету З. Цибіховський вже як декан юридичного факультету Варшавського університету висловлював глибоку вдячність за ті наукові здобутки, яких він досяг під час праці в своєму попередньому університеті [1, арк. 1].

З цього часу посада завідувача кафедри права народів залишилась вакантною на кілька років, а право народів продовжили викладали професори за сумісництвом.

Після переходу до Варшавського університету З. Цибіховський продовжив займатися дослідженням та викладанням у сфері міжнародного права. Вчений навіть ще більше розширив коло своїх інтересів. Зокрема, проф. З. Цибіховський почав займатися публічним правом, досліджував особливості набуття громадянства, види та форми його набуття. Про це свідчить опублікований реферат «Про поняття та суть громадянської приналежності». У зазначеному рефераті автор використовував знання та досвід, здобуті ще під час роботи у Львівському університеті. Описуючи правовий статус консульств та консульських працівників, автор цитував свою попередню працю «Система міжнародного права», видану у Львові 1915 року [12, с. 29].

У Варшавському університеті З. Цибіховський опублікував конспект лекцій «Наука про державу». Як підкреслював сам автор, праця була однією із перших робіт з теорії права, виданих польською мовою. У ній вчений звернув особливу увагу на доктрини щодо утворення міжнародного об'єднання держав [11, с. 42–43].

Завершення I Світової війни та відновлення польської державності справили великий вплив на розвиток науки міжнародного права. Не залишився осторонь від цієї діяльності і проф. З. Цибіховський. Вже 1919 р. він опублікував

доповідь: «В справі чинності та відмови від Малого Версальського договору», в якій різко критикував Версальський договір як такий, що був поспіхом укладений та містив у собі багато протиріч [13, с. 5].

Свою другу книгу з міжнародного права З. Цибіховський опублікував 1922 р. На титульній сторінці книги автор зазначив, що вона сформована на основі лекцій, прочитаних у літньому семестрі 1921/22 навчального року. Ця праця значною мірою ґрунтується на попередніх доробках автора. Про це свідчать часті посилання проф. З. Цибіховського на свої попередні видання. Наприкінці кожного розділу автор подав список використаної літератури, що великою мірою збігається з тим, яким проф. З. Цибіховський подавав в своїй праці «Право народів. Система міжнародного права», виданій у Львові 1915 р. Однак заради справедливості слід зазначити, що в новій книзі з міжнародного права була одна дуже відчутна різниця – це було справді доопрацьоване та актуальне видання. Автор аналізував документи та договори, прийняті після завершення I Світової війни. Зокрема, З. Цибіховський досліджував особливості міжнародно-правового статусу Ліги Націй [14, с. 154–155].

Колишній професор Львівського університету дослідив нову галузь міжнародного публічного права: 1927 р. вчений видав монографію, присвячену міжнародному кримінальному праву. В передмові до цієї праці З. Цибіховський писав, що монографія підготовлена на основі матеріалів для курсу лекцій під назвою «компетенція судів щодо притягнення до відповідальності за міжнародні злочини», які вчений прочитав в Академії міжнародного права в Гаазі. Причому З. Цибіховський був першим польським професором, який читав лекції в цій академії. Аудиторія приймала його лекції надзвичайно прихильно. Доказом зацікавлення слухачів був той факт, що дискусії та розмови з професором після лекцій тривали часто навіть довше, ніж сама лекція [15, с. 5, 7].

У вступній частині до своєї монографії автор подав визначення міжнародного кримінального права, описав його джерела та особливості історичного розвитку. В основній частині книги під назвою «Компетенція судів щодо розгляду міжнародних злочинів» автор писав про можливість консула виступати в ролі судді [15, с. 47].

Ще однією великою справою проф. З. Цибіховського була редакторська робота над «Енциклопедією з публічного права». Особисто проф. З. Цибіховський не опублікував в енциклопедії статті на міжнародно-правові теми, проте він запросив до співпраці викладачів Львівського університету. Тому в енциклопедії містяться чудові роботи професора права народів Л. Ерліха та професора політичного права С. Старжинського [16, с. 25, 531, 569, 571, 573].

Робота над енциклопедією тривала загалом 6 років. Упродовж роботи над енциклопедією виникали складнощі через те, що четверта частина із запрошених авторів не вислала роботи. Редакторів довелось звертатися до інших вчених. Загалом З. Цибіховський підкреслив, що наукові критики дуже схвально оцінили роботу.

Отже, попри те, що З. Цибіховський провів у Львівському університеті всього 7 років, за цей період вчений зробив чималий внесок в розвиток науки

міжнародного права в навчальному закладі. Науковець працював завідувачем кафедри права народів. Вчений опублікував дві фундаментальні праці у сфері міжнародного права. Відчутним залишився вплив досвіду, отриманого під час роботи вченого у Львові, в перші роки наукової діяльності З. Цибіховського у Варшавському університеті. Чимало наступних праць вченого слугували логічним продовженням робіт, опублікованих у Львівському університеті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Фонд 26. Львівський університет ім. Яна Казимира. Оп. 5. Спр. № 2044.
2. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Фонд 26. Львівський університет ім. Яна Казимира. Оп. 13. Спр. № 678.
3. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Фонд 26. Львівський університет ім. Яна Казимира. Оп. 13. Спр. № 819.
4. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Фонд 26. Львівський університет ім. Яна Казимира. Оп. 13. Спр. № 821.
5. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв немеждународных вооруженных конфликтов [Электронный ресурс]. – 1949. – Режим доступа : <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/6lkb3l.htm>.
6. *Макарчук С. А.* Історія Львівського університету / ред. С. А. Макарчук. – Львів, 1976. – 884 с.
7. *Cybichowski Z.* O międzynarodowym prawie prywatnem. Wykład inauguracyjny, wygłoszony w auli Uniwersytetu we Lwowie przy rozpoczęciu roku akademickiego 1912/13 / Z. Cybichowski // *Słowo Polskie*. – 1912. – 4 i 5 grudnia.
8. *Cybichowski Z.* Międzynarodowe prawo wojenne / Z. Cybichowski. – Lwów : Nakładem Gubrinowicza i syna, 1914. – 148 s.
9. *Cybichowski Z.* Prawo narodów. System prawa międzynarodowego / Z. Cybichowski. – Lwów : Nakładem Gubrinowicza i syna, 1915. – 415 s.
10. *Cybichowski Z.* O pojęciu i źródłach prawa narodów / Z. Cybichowski. – Lwów : Księga pamiątkowa ku czci Bolesława Orzechowicza. – 1916. – T. I. – S. 188–221.
11. *Cybichowski Z.* Nauka o państwie / Z. Cybichowski. – Warszawa : Program wykładów uniwersytetских. – 1918. – Wydanie czwarte. – 61 s.
12. *Cybichowski Z.* O pojęciu i istocie przynależności państwowej. Zgłoszone jako referat na VI zjazd prawników i ekonomistów polskich / Z. Cybichowski. – Warszawa : Drukarnia i litografia p.f. «Jan Cotty» Kapucuńska, 1920. – 43 s.
13. *Cybichowski Z.* W sprawie ważności i wypowiedzialności małego traktatu wersalskiego / Z. Cybichowski. – Lwów : Drukarnia zakładu narodowego im. Ossolinski, 1922. – 9 s.
14. *Cybichowski Z.* Prawo Narodów. Rok akademski 1922–23 / Z. Cybichowski. – Warszawa : Druk zakł. Graf: Towarzystwa B. A. Bukaty. Komicja wydawnicza kola prawników Uniwersytety Warszawskiego, 1922. – 156 s.

15. *Cybichowski Z.* Międzynarodowe prawo karne. Kompetencja sądów do ściągania przestępstw zagranicznych / Z. Cybichowski. – Warszawa : Wydawnictwo Seminarjum Prawa Publicznego (Państwowego i międzynarod.) Uniwersytetu Warszawskiego. – 1927. – Nr. 8.–145 s.

16. *Cybichowski Z.* Encyklopedia podręczna Prawa Publicznego (Konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego). Abolicja – Państwo. Opracowan z udziałem profesorów szkół wyższych, specjalistów, szefów i członków urzędów i instytucyj centralnych i wyższych / red. Z. Cybichowski. – Warszawa : Nakładem Instytutu wydawniczego «Biblioteka Polski». – 1931. – Tom pierwszy.– 640 s.

17. *Ehrlich L.* Zarys historii nauki prawa narodów, politycznego i administracyjnego w Polsce / L. Ehrlich, S. Langrod. – Krakow: 1949. – 39 s.

18. *Starzyński S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego / L. Finkel, S. Starzyński. – Lwów, 1894. – T. I. – 350 s.

Стаття надійшла до редколегії 25.09.2011 р.

Прийнята до друку 05.04.2012 р.

**ZYGMUNT CYBICHOWSKI – THE FIRST HEAD OF THE
INTERNATIONAL LAW AND PRIVATE INTERNATIONAL LAW
DEPARTMENT OF LVIV UNIVERSITY**

Ihor Zeman

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska St., 1, Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-99
e-mail: izeman@ukr.net*

The article discusses the main details in creation of the department of the international law under the guidance of Prof. Z. Cybichowski. The main attention is paid to the views of the scholar in international law during his work at University of Lviv.

Key words: Zygmunt Cybichowski, department of international law, science of international law, international humanitarian law, private international law.

**ЗИГМУНТ ЦЫБИХОВСКИЙ – ЗАМЕСТИТЕЛЬ КАФЕДРЫ ПРАВА
НАРОДОВ И МЕЖДУНАРОДНОГО ЧАСТНОГО ПРАВА****Игорь Земан**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-41-99
e-mail: izeman@ukr.net*

Рассмотрены особенности создания и деятельности кафедры права народов под руководством проф. З. Цыбиховского. Главное внимание сосредоточено на международно-правовых взглядах ученого во время деятельности во Львовском университете.

Ключевые слова: Зигмунт Цыбиховский, кафедра права народов, наука международного права, международное военное право, международное частное право.